

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Het recht gebruik van deze schatten

Halbertsma, R.

Citation

Halbertsma, R. (2011). *Het recht gebruik van deze schatten*. Leiden: Universiteit Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19617>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19617>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Prof.dr. R.B. Halbertsma

Het recht gebruik van deze schatten

Universiteit Leiden

Het recht gebruik van deze schatten

Oratie uitgesproken door

Prof.dr. R.B. Halbertsma

bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar op het gebied van

de Museale Aspecten van de Archeologie

aan de Universiteit Leiden

vanwege de Stichting Rijksmuseum van Oudheden

op vrijdag 10 juni 2011

Universiteit Leiden

1) Campaanse grafamfoor, ca. 325 v.Chr., Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.

Mijnheer de Rector Magnificus, Leden van het Bestuur van de Faculteit der Archeologie, Leden van de Raad van Toezicht van de Stichting Rijksmuseum van Oudheden, Leden van het Curatorium van deze bijzondere leerstoel, U allen, die door uw aanwezigheid blijk geeft van uw belangstelling, Zeer gewaardeerde toehoorders,

“Het is niet iedereen beschoren [...] musea in den vreemde te bezoeken, bij het zien waarvan de geest spontaan enthousiast wordt voor dit vak. En aan de schatten die ons vaderland, en ook deze universiteit bezit, wordt door velen onverschillig voorbijgegaan. Als iemand de academische jongelui in het recht gebruik van deze schatten voorgaat, zullen wellicht enkelen onder deze nobele jonge mensen, die voordien in dit terrein van de letteren minder geïnteresseerd waren, nu daaraan een deel van hun inspanning en tijd spenderen, en later dankbaar erkennen een deel van hun geleerdheid daaraan te danken te hebben.”¹

Op 24 oktober 1818 sprak Caspar Jacob Christiaan Reuvens deze woorden uit tijdens zijn oratie in het Groot Auditorium van het Leidse Academieggebouw. Hij was enkele maanden eerder, op 13 juni, benoemd tot - ik citeer het Koninklijk Besluit - “Buitengewoon Hoogleraar in de Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren te Leyden, aldaar speciaal belast met het vak der archaeologie”.²

In zijn oratie met de titel *De Laudibus Archaeologiae* (Over de loffelijke verdiensten der archeologie) gaf hij een glasheldere plaatsbepaling van de nieuwe leerstoel ten opzichte van de andere, reeds lang gevestigde vakken. Reuvens bepleitte een volwaardige plaats voor de archeologie naast de andere vakgebieden in het “grote bouwwerk der geesteswetenschappen”. Hij waarschuwde ervoor om de nieuwkomer niet als een *light* variant van de letterenstudies te beschouwen, een *pars levior litterarum*: de archeologie kon een geheel eigen bijdrage aan de geschiedkunde leveren en leiden tot een vruchtbare samen-

werking met andere disciplines. In het algemeen, zo schetste hij, kon er een tweedeling gemaakt worden in de overblijfselen van de oude volkeren: enerzijds de geschreven bronnen, anderzijds de realia, tastbare relictten van het verleden, in de woorden van Reuvens: “Het werk der handen, de monumenten van de kunstvaardigheid, die rechtstreeks van de makers stammen en tot op de huidige dag bewaard zijn gebleven”.³

De geschreven bronnen waren natuurlijk belangrijk, maar kenden hun problemen. Een groot gedeelte was al in de oudheid en middeleeuwen verloren gegaan. Teksten waren met grote lacunes overgeleverd of onbegrijpelijk geworden door fouten bij het overschrijven. De minder welsprekende, maar niet door muizen of monnikenhand gecorrumpeerde oudheden gaven kostbare aanvullingen op de antieke teksten. Als voorbeeld behandelde Reuvens kort de Romeinse geschiedenis aan de hand van de verschillende muntslagen. Politieke en economische veranderingen, tegenkeizers en usurpatoren, geldontwaarding en welvaart, konden slechts aan de hand van de bestudering van de Romeinse muntslag afgelezen worden - het waren gegevens waarover in de geschreven bronnen geen of nauwelijks informatie te vinden was. Kortom, de rol van het archeologische object als informatiedrager werd door hem in het bijzonder benadrukt.

Voor de plaatsbepaling van mijn leeropdracht, de museale aspecten van de archeologie, neem ik vanmiddag ook graag een archeologisch object als uitgangspunt. Het betreft hier een monumentale amfoor uit de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden, vervaardigd in het Griekse Zuid-Italië omstreeks 325 v. Chr. (afbeelding 1).⁴

Roerige tijden

Het laatste kwart van de 4^e eeuw v.Chr. kan beschouwd worden als een keerpunt in de geschiedenis van de oudheid; het is een periode op het breukvlak van twee cultuurperiodes, die wij thans de klassieke en de hellenistische tijdperken noemen. In

het oosten van de toen bekende wereld was Alexander de Grote met zijn Griekse troepen India binnengevallen. Hij versloeg er tijdens de veldslag bij de rivier de Hydaspes - tegenwoordig de Jhelum - de Indiase vorst Porus, waarna hij een verwoestende veldtocht ondernam in de zuidelijke Punjab en de Indusvallei. Uiteindelijk weigerden zijn soldaten verder te gaan, en trok hij via de woestijnen van Pakistan en Iran terug naar Babylon, waar hij in 323 v.Chr. plotseling stierf.

Ook in het westen, in Italië, kwam het in deze periode tot heftige conflicten. Italische stammen uit het bergachtige gebied van de Apennijnen richtten hun blikken op de rijke landbouw- en veeteeltgronden van de Griekse kolonies in Zuid-Italië. Deze stammen, die wij kennen onder de verzamelnaam Samnieten, veroverden rond 350 v.Chr. gedeelten van Campanië, de streek rond Napels en Capua. De Campaniërs riepen de Romeinen te hulp, hetgeen leidde tot de eerste Samnitische Oorlog, die een jaar duurde en door de Romeinen gewonnen werd in 341 v.Chr.

In 327 v.Chr. vielen de Samnieten opnieuw Campanië binnen, het startsein voor de Tweede Samnitische Oorlog. Deze verliep op momenten dramatisch voor de Grieks-Romeinse coalitie. Twee Romeinse consuls liepen in 321 v.Chr. met hun legioenen in een hinderlaag bij de Caudijnse Passen en ondergingen de vernedering van onder het 'Caudijnse juk' door te moeten gaan. In 311 v.Chr. mengden in het noorden de Etrusken zich in de strijd, aan de zijde van de Samnieten, en werd er een oorlog op twee fronten uitgevochten. Uiteindelijk werden verdragen gesloten in het jaar 304 v.Chr., die enkele jaren later alweer werden geschonden. De Derde Samnitische Oorlog duurde 8 jaar, en zag een verbond van Galliërs, Etrusken, Umbriërs en Samnieten ten oorlog trekken tegen de macht van Rome. Campanië was opnieuw het strijdtoneel.

Achilles en Memnon

In deze sfeer van oorlog, geweld en dreiging beschilderde rond

325 v.Chr. een Griekse kunstenaar uit de omgeving van Capua een monumentale amfoor.⁵ Hij koos als thema van zijn schildering - niet geheel onverwacht gezien de tijdsgeest - een dramatische scène uit de strijd rond Troje. In de onderste helft van de vaas zien wij het tweegevecht tussen de Griekse held Achilles en de Ethiopische vorst Memnon (afbeelding 2). Memnon is één van meest indrukwekkende en tegelijkertijd tragische bondgenoten van de Trojanen. Na de dood van Penthesileia, de koningin der Amazonen, komt hij Priamos en diens onderdanen te hulp. Hij is de zoon van Eos, godin van de dageraad, en als halfgod opgewassen tegen Achilles, zoon van de zeegodin Thetis. In het meest bekende gedicht over de strijd rond Troje, de *Ilias* van Homerus, komt het optreden van Memnon niet voor, maar - volgens verschillende gegevens - wel in het iets latere heldendicht de *Aethiopsis* en in een 5^e eeuwse trilogie van Aeschylus, waarvan twee titels zijn overgeleverd: de *Memnon* en de *Psychostasia* - de *Aethiopsis* en de genoemde tragedies zijn verloren gegaan en we kennen slechts vermeldingen in latere literatuur. De meest uitgebreide beschrijving van Memnons optreden vinden wij in het tweede boek van de *Posthomerica* van de auteur Quintus Smyrnaeus uit de derde eeuw n.Chr.⁶

2) Campanaanse grafamfoor, detail: strijd tussen Achilles en Memnon.

Quintus is een typische vertegenwoordiger van de zogenaamde ‘Tweede Sofistiek’, die - in een door Rome gedomineerde wereld - een revival trachtte te bewerkstelligen van de Griekse culturele normen en waarden. Hij nam het op zich om in zuiver Homerisch taalgebruik de gebeurtenissen rond Troje te beschrijven waar Homerus over zwijgt: de tijdspanne tussen de dood van Hektor en het vertrek van de Griekse helden. U kunt denken aan de verhalen rond Laokoön, het Trojaanse Paard en de inname van Troje. In het eerste boek van de *Posthomerica* komt Penthesileia om in een tweegevecht met Achilles. In het tweede boek trekt Memnon met zijn Ethiopiërs een spoor van vernietiging door de Griekse linies.

Antilochos, de zoon van Nestor en een van de meest populaire Griekse helden, wordt door Memnon gedood. De oude Nestor smeekt Achilles om zijn zoon te wreken. De strijd tussen Grieken, Trojanen en Ethiopiërs barst in alle hevigheid los:

“... Zij botsten met een klap op elkaar, zoals golven op de zee, wanneer in de winterstorm winden uit alle hoeken op elkaar in beuken. Over en weer vielen zij neer, geveld door de essenhouten speren; uit hun midden stegen slagen en doodsgekreun op als laaiend vuur.”⁷

In het strijdgewoel komen Achilles en Memnon elkaar tegen, en de tweestrijd begint. Eerst draaien de zwaargewapende strijders wat om elkaar heen en beginnen zij elkaar verbaal te beledigen. Met name de moeders moeten het ontgelden - de zeegodin Thetis wordt letterlijk voor vuile vis uitgemaakt. De vergelijking met mediterrane voetballers dringt zich op. Maar dan wordt het menens:

“...Met felle trots vielen zij aan en lieten de slagen regenen op de schilden die Hephaistos zelf met goddelijke kracht had gesmeed. Steeds stortten zij zich op elkaar en hun donkere helmbossen botsten, de zwaaiende trossen van haar verstrengelend. Zeus begunstigde hen beiden, en deelde hen gelijkelijk kracht toe en maakte hen machtiger

dan normaal; hij maakte hen onvermoeibaar, niet meer gelijk aan mensen, maar aan goden. Twistzieke Eris bekeek hen met duivels leedvermaak.”⁸

Het gevecht sleept zich voort, gadeslagen door de goden, die zich als ware supporters in twee kampen hebben gesplitst. En deze toeschouwers dreigen zelfs met elkaar op de vuist te gaan:

“Een bittere strijd dreigde uit te breken tussen de goden, tot, op bevel van de dondergod Zeus, de godinnen van het Noodlot vlug bij de helden gingen staan: één duister, haar schaduw viel over Memnons hart – één stralend, zij scheen rond de dappere Achilles. De onsterfelijken zagen dit met grote kreten aan, vervuld van verdriet de ene partij, de andere triomferend in vreugde.”⁹

De uitslag van het gevecht was hiermee vast komen te staan, maar op aarde vochten de Griek en de Ethiopiër met hun manschappen niets vermoedend door:

“Geen van de strijders was zonder wonden: door het uitputtend gevecht stroomden uit al hun ledematen bloed en zweet in het stof, en de aarde was bedekt met doden, zoals de hemel bedekt is met wolken, wanneer de zon in het teken van de Steenbok staat en de schipper de diepe zee vreest.

De paarden van de optrekkende linies hinnikten luid, terwijl zij met hun hoeven de lijken vertraptten, als waren zij de ontelbare bladeren in het bos, wanneer de rijke herfst voorbij is en de winter begint. Te midden van de lijken en het bloed vochten de glorieuze godenzonen door, en gunden elkaar geen rust in hun woede. Maar toen stak Eris de gruwelijke weegschaal der strijd naar voren, en deze hing niet meer in evenwicht. De goddelijke Memnon werd getroffen door Achilles’ zwaard onder zijn borstbeen. Dwars door zijn lichaam boorde zich het donkerblauwe blad. De zilveren draad van het leven brak plotseling af. In een poel

van bloed stortte hij neer, te midden van zijn rinkelende wapens. De aarde dreunde en zijn kameraden vluchtten in wilde paniek.”¹⁰

Dames en heren: dit is stevige kost. Een beetje *over the top*, je zou de Posthomerica van Quintus een soort postmoderne epiek kunnen noemen. Uit deze passages, die ontleend lijken te zijn aan gladiatorengevechten in het amfitheater - denkt u aan de kreten en emoties van de toeschouwers, en de rol van Zeus als een soort keizerlijk scheidsrechter - leren wij een aantal zaken. De letterlijke voorafschaduwning van Memnons dood door het optreden van de schikgodinnen, en het fatale doodsmoment, dat wordt ingeluid door het optreden van de twistgodin Eris met de weegschaal. Deze *psychostasie*, het wegen van de zielen, komt ook in andere varianten van de Memnon-sage voor. Soms is het Zeus zelf, soms ook de dodenbegeleider Hermes, die de weegschaal hanteert. Het motief van de zielenweging is afkomstig uit Egypte, waar het hart van een overledene tegen een veertje gewogen wordt.

Memnon als Samniet?

Terug naar onze vaas, die zoals gezegd rond 325 v.Chr. in Capua beschilderd werd. De schildering toont het dramatische hoogtepunt van de strijd tussen de helden. Bovenin weegt Hermes de zielen van de twee strijders. De weegschaal slaat door, en op aarde sterft de Ethiopiër. Beide moeders slaan de strijd gade: Thetis is zichtbaar tevreden met de uitkomst, Eos rent huilend weg, de haren uit haar hoofd trekkend van verdriet.

Een tweetal zaken vraagt onze aandacht bij deze voorstelling. Ten eerste houdt Memnon een speer vast die met de punt naar hem toe is gericht. Deze speer breekt op het moment dat hij door zijn knieën zakt. Van wie is deze speer? Niet van Memnon zelf, dan zou deze toch richting Achilles moeten wijzen. Het antwoord kan te vinden zijn in een alternatieve versie van het Memnon-verhaal, zoals beschreven in de overigens zeer apocriefe bron Dictys van Kreta. Dit zou een ooggetuigenverslag

van de Trojaanse Oorlog zijn, geschreven in het Phoenicisch door een zekere Dictys. Na de vondst van het op hout geschreven boek, verpakt in een loden kist in een grafheuvel op Kreta, zou het vertaald zijn naar het Grieks en Latijn. Bij Dictys' verslag van Memnons optreden is het de Griek Ajax die Memnon het eerst raakt in zijn zij. Wanneer Memnon de speer uit zijn zijde trekt, deelt Achilles op zijn beurt de fatale verwonding uit door Memnon in de hals te raken. Dictys' beschrijving komt redelijk overeen met de voorstelling op de Leidse amfoor, en gaat kennelijk terug op een oudere bron, zoals de *Aethiopsis* of de tragedie *Psychostasia* van Aeschylus.

Ten tweede: wanneer wij de wapenrusting van beide krijgers nader bekijken, dan blijkt dat Achilles standaard Griekse wapens draagt met een helm van het 'Phrygische' model¹¹, kuras, scheenkappen en een schild met een klassieke golfband langs de binnenzijde en een Gorgoneion in het midden: een standaard Griekse wapenuitrusting in de 4^e eeuw v.Chr. Memnons wapens zijn echter niet Grieks, maar ook niet 'pseudo-Ethiopisch' of gefantaseerd.

In 1996 werd postuum de monografie *The Samnites of the fourth century BC as depicted on Campanian vases and in other sources* van de archeologe Gisela Schneider-Herrmann (1893-1992) gepubliceerd, waarin zij nauwgezet alle afbeeldingen op vazen en wandschilderingen inventariseerde van de door de Grieken en Romeinen zo gevreesde Samnieten.¹² Wanneer wij de helm van Memnon vergelijken met de helmtypen in Schneider-Herrmanns studie, dan blijkt Memnon duidelijk een Samnitische helm te dragen.¹³ En verder: het schildteken van de Ethiopiër bestaat uit een meerpuntige ster. Vergelijken wij Memnons schild met afbeeldingen van Samnitische schilden, dan blijkt de ster een veel voorkomend Samnitisch schildsymbool te zijn.¹⁴

Ook de voorstelling op de schouder van de amfoor kan verbonden worden met de strijd tussen het vreemde en het eigene (afbeelding 3). Wij zien rechts, boven Memnon en Eos (dus in

3) Campaanse grafamfoor, detail: stier en griffioen..

de ‘Ethiopische’ hoek) een griffioen in gevecht met een stier, die boven Achilles en Thetis is geplaatst. De griffioen is in de antieke mythologie een mengwezen, dat buiten de beschaafde wereld woont in het uiterste noorden of oosten, in de woorden van Konrat Ziegler, “ein dämonisches, höchst gefährliches Raubtier”.¹⁵

Het rund daarentegen wordt omschreven als “... das wichtigste Haustier der griechischen Welt”. Even verder lezen wij dat het rund beschouwd kan worden als “Symbol der Macht, der Kraft und des Reichtums”.¹⁶

Om kort te gaan: Memnon wordt door de vaasschilder aangeduid als Samniet, en vergeleken met een demonisch roofdier. Hij is de archetypische vijand, de barbaar, de ander. De als Griekse autochtoon geklede Achilles behaalt de overwinning, zoals alle Campaanse Grieken in deze periode ook voor zichzelf vurig hoopten.

De vaas van de stadhouder

De amfoor met de zielenweging van Memnon en Achilles werd als grafgift voor een onbekende overledene bijgezet in een onderaardse grafkamer in Zuid-Italië. De thematiek rond *psychostasie* en dood is passend bij een dergelijk grafgeschenk. De vaas begon aan een schoonheidsslaap, waaruit hij bijna

2000 jaar later gewekt zou worden, eerst door Italiaanse oudheidkundigen en daarna door een Duitse herbergierszoon met een adellijke titel.

In het jaar 1696 werd in het Duitse Giessen een zekere Friedrich Thoms geboren.¹⁷ Zijn vader was kastelein van de uitspanning *Zum wilden Mann*, en boven zijn stand getrouwd met de dochter van een hoogleraar aan de Ludoviciana Universiteit van Giessen, de huidige Justus-Liebig-Universität. Op driejarige leeftijd verloor Friedrich zijn moeder, waarop de hoogleraar besloot de opvoeding van zijn kleinzoon op zich te nemen. En met succes. De jonge Friedrich studeerde geschiedenis en rechten in Giessen, schreef een biografie over de Zonnekoning Lodewijk XIV, en trad in diplomatieke dienst. Hij werd secretaris van de Engelse koning George I, vergaarde in Engeland een kapitaal met succesvolle beleggingen en lucratieve leningen en kwam uiteindelijk terecht aan het hof van koning Karel VII in Napels. In Italië bleef zijn ster stijgen en als Frederic Graaf de Thoms leidde hij het aangename leven van een *gentleman of leisure*.

In Italië begon hij - geheel conform zijn nieuwe status - met het aanleggen van een verzameling oudheden. Naast munten, gemmen en sculpturen had hij ook belangstelling voor de zogenaamde *vasi etruschi*, het met zwarte of rode figuren gedecoreerde aardewerk, dat toegeschreven werd aan het raadselachtige, maar ooit zo machtige volk der Etrusken. De Thoms verwierf in 1738, waarschijnlijk van de oudheidkundige en collectionneur Francesco Gori, een *vaso etrusco* van topklasse, met als afbeelding de strijd tussen Memnon en Achilles. En met deze aankoop begint het tweede leven van het archeologische object. De Thoms verhuisde in 1741 naar Nederland, waar hij, inmiddels 45 jaar oud, in het huwelijk trad met Joanna Maria Boerhaave, de dochter van Herman Boerhaave, hoogleraar in de medische faculteit, directeur van de Hortus Botanicus, en enige tijd rector magnificus van de Leidse universiteit. De oudheden werden opgesteld in het pand Rapenburg 31 en op de buitenplaats Oud-Poelgeest in Oegstgeest.

In 1746 overleed De Thoms en werd Stadhouder Willem IV voor 30.000 gulden eigenaar van de collectie. De Memnon-amfoor verhuisde naar Den Haag, naar de grote stadhouderlijke collectie aan het Buitenhof. Binnenrukkende Franse legers dwongen de Oranjes in 1795 tot vertrek naar Engeland. Onder het keurend oog van Dominique Vivant Denon, de eerste directeur van het Louvre - toen Musée Napoléon - vertrok de vaas als geconfisqueerd stadhouderlijk bezit naar Parijs. In Parijs, waar het stuk “brisée en mille pièces”¹⁸ arriveerde, werd de vaas gerestaureerd en opgesteld in de Bibliothèque Nationale, en begon het wetenschappelijke leven van het stuk. In 1808 publiceerde Aubin Louis Millin de vaas in zijn werk *Peintures de vases antiques vulgairement appelés Étrusques*.¹⁹

Het stuk bleef in Parijs tot na de slag bij Waterloo op 18 juni 1815.

8 Onder de Europese museumdirecteuren, die zich in dat jaar naar Parijs begaven om de door Napoleon verzamelde kunst terug te claimen (onder luid protest van directeur Denon), bevond zich Cornelis Apostool, directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam. De vaas verhuisde, met vele andere stukken, naar Amsterdam, waar hij in het Trippenhuis ten toon werd gesteld. Maar de rust rondom dit object was hiermee nog niet weergekeerd.

Zoals eerder geschetst werd in 1818 Caspar Reuvs in Leiden benoemd tot bijzonder hoogleraar in de archeologie.²⁰ Tevens werd aan hem het beheer opgedragen van het *archaeologisch cabinet*, dat zich toen nog in de orangerie van de Hortus Botanicus bevond. Reuvs liet al snel zijn oog vallen op de Griekse grafamfoor in Amsterdam. Hoorde deze niet veel eerder thuis in het Leidse archeologische museum dan in het Amsterdamse kunstmuseum? Apostool weigerde echter de vaas af te staan - hij had niet zo veel moeite gedaan, om de vaas af te staan aan het nieuwe archeologische museum in wording. Reuvs beklaagde zich op het hoogste niveau. Aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken schreef hij:

“Ik [moet] UWelEdGestr. opmerkzaam maken dat het Amsterdamse Museum een der grootste en fraaiste bekende zoogenaamde Etrurische vazen bezit, afkomstig uit het Kabinet van den Stadhouder. [...] De Hr. Directeur van het Amsterdamse Museum heeft my mondeling verklaard te verlangen deze vaas niet overtegeven als hebbende hy derzelve terugkomst van Parys in 1815 met vele moeite bezorgd.”²¹

Reuvs stierf onverwacht - slechts 42 jaar oud - in 1835. Na het overlijden van Apostool in 1844 kon de Campaanse grafamfoor worden ingeschreven in het inventarisboek van het Rijksmuseum van Oudheden met als nummer AMM 1, hetgeen staat voor het eerste stuk dat uit het Amsterdams Museum in Leiden arriveerde. De amfoor heeft de Sleutelstad daarna niet meer verlaten.

Collectioneers en onderzoekers

Dames en heren, ziehier in kort bestek de veelbewogen geschiedenis van slechts één archeologisch object. Zoals ik hierboven heb trachten te schetsen, valt in grote lijnen de betekenis van dergelijke voorwerpen in tweeën te delen. Ten eerste het functioneren van het voorwerp in de oudheid zelf. De museum-archeoloog probeert antwoord te geven op de vragen waar, waarom en door wie het voorwerp is gemaakt. Hij/zij beschrijft en interpreteert de voorstellingen: iconografie en iconologie. Hij/zij probeert antwoord te geven op de vragen naar de functie van het object in de toenmalige samenleving, en naar de redenen waarom het voorwerp in de bodem is geraakt, bijvoorbeeld als grafgift, rituele depositie, of ten gevolge van natuurrampen, oorlogshandelingen of verlies. Het verblijf in de grond is voor het voorwerp een tussenperiode, waaraan een einde komt, wanneer het voorwerp opnieuw tot leven wordt gewekt door ontdekking en opgraving, het zij door landbouwers, grafrovers, grondwerkers, amateurs of professionele archeologen. Op dat moment begint het tweede bestaan van het object, in het boven beschreven voorbeeld in handen van verzamelaars

(Gori en De Thoms), staatshoofden (Willem IV en Willem V), een keizerlijke conservator (Dominique Vivant Denon) en verschillende museumdirecteuren (Apostool en Reuvens).

De verzamelgeschiedenis van objecten heeft, kortom, te maken met de activiteiten van gepassioneerde collectioneers en gedreven onderzoekers, maar ook met grotere verbanden en politieke stromingen, zoals het streven van nationale staten naar een culturele identiteit, wat mede vormgegeven werd door het aanleggen van collecties en het oprichten van Nationale Musea. Het zoeken naar de verzamelgeschiedenis van artefacten en de motivatie van collectioneers zijn bij uitstek het terrein van de museum-archeoloog.

Met deze casus over de ‘Vaas van de Stadhouders’ zijn wij middenin de museale archeologie beland, een vakgebied dat zich op objecten, collectioneers en verzamelingen richt. Maar ook op het publiceren en presenteren van museumcollecties, op het behoud en beheer van cultureel erfgoed en op ethische kwesties, die inherent zijn aan het museumvak. Graag leg ik u een zestal aandachtspunten voor, waarmee de in een museum werkzame archeoloog te maken heeft, en waarbij de verbinding tussen museum en universiteit, die vandaag gelegd wordt, een vruchtbare kan zijn.

Archeologische context

Voor de museumarcheoloog behoort het reconstrueren van de stamboom van een object tot zijn of haar kerntaken. Combinatie van objectgegevens uit binnen- en buitenland kan leiden tot nieuwe vraagstellingen en derhalve tot nieuw onderzoek. Ik geef u een voorbeeld. Rond het jaar 1800 werden bij graafwerkzaamheden tussen de ruïnes van de Punisch-Romeinse havenstad Utica in het huidige Tunesië monumentale standbeelden gevonden, sommige meer dan levensgroot en gehuld in militair pantser: drie van hen zijn geïdentificeerd als de Romeinse keizers Tiberius, Trajanus en Maximianus Herculeus.²²

Een van Reuvens’ veldagenten, de ingenieur Jean Emile Humbert, wist in 1824 een gedeelte van deze beelden voor het Leidse museum aan te kopen. De Deense consul in Tunis, Christian Tuxen Falbe, kocht een ander gedeelte en schonk deze aan de Deense koning Christian VIII. Samenwerking met mijn Deense collega John Lund uit Kopenhagen heeft tot samenvoeging van alle beschikbare archiefgegevens geleid, die gepubliceerd zijn in de *Klassisk Arkaeologiske Studier* en de *Cahiers des Études Anciennes*.²³ Op een van de archiefstukken, een plattegrond van Utica, heeft Humbert een kruisje getekend met de tekst: “Place où furent trouvées en 1800 les statues, qui sont maintenant à Leiden”.²⁴ Samenwerking met collega’s van de afdeling geschiedenis van de Radboud Universiteit te Nijmegen zal - naar ik hoop - leiden tot een nadere interpretatie van de keizerbeelden, en het transponeren van de 19e eeuwse vindplaats naar moderne kaarten van Utica. Door opgravingen uit te voeren op juist die plek, zal het mogelijk zijn de archeologische context terug te geven aan de - momenteel - contextloze beelden in Leiden en Kopenhagen. Stonden zij in een theater? Op een forum? In een tempel voor de keizercultus, een zogenaamd Augusteum?

Met behulp van de genoemde gegevens kan een oplossing gevonden worden, en daarmee een stukje keizerlijke geschiedenis worden gereconstrueerd.

Schoonheid is bedrieglijk

De museumarcheoloog beheert collecties, die soms een lange verzamelgeschiedenis kennen. Bij de handel in Grieks aardewerk, dat in de 18^e en 19^e eeuw als verzamelobject zeer populair was, hoorde ook het uitgebreid restaureren. Deze restauraties, met name door ateliers in Napels en Parijs uitgevoerd, zijn zo geraffineerd, dat zij met het blote oog niet te ontdekken zijn. Om de verkoopwaarde te verhogen, werden Griekse vazen ook flink geretoucheerd - soms is meer dan 30 procent van de schilderingen aangevuld.

Niets vermoedende archeologen hebben meer dan eens vol vertrouwen dergelijke vazen gepubliceerd, met soms verstrekkende theorieën over schilderstijlen in de 5e en 4e eeuw v.Chr., die in werkelijkheid in de 19e eeuw te dateren moeten zijn. Een voorbeeld is een Attische schaal uit Sant’Agata dei Goti, thans in Napels, met vrouwelijke volgelingen van Dionysos, rijdend op bokjes, die hun “*légère torsion de la figure féminine*” en hun “*tournure presque coquette*” geheel en al te danken hebben aan het penseel van Raffaele Gargiulo, restaurator in Napels rond 1830.²⁵ Om echt van vals te onderscheiden moet de museum-archeoloog expertise inhuren. Voor het onderzoek naar 19e eeuwse vazenhandel en restauraties is het Rijksmuseum van Oudheden een alliantie aangegaan met het *Institut National d’Histoire d’Art*, verbonden aan de Sorbonne in Parijs, met de *Scuola Normale Superiore* in Pisa en met het *Beazley Archive* in Oxford. Gezamenlijk werken deze instellingen aan het project Lasimos, dat inzicht zal verschaffen in de gedaanteverwisselingen van Grieks aardewerk door de eeuwen heen.

In dit kader is ook bij NWO een subsidie aangevraagd in het Science4Arts project, dat museale collecties laat profiteren van de mogelijkheden van ‘rocket science’. De subsidie-aanvraag wordt dan ook mede ondertekend door de Technische Universiteit van Delft. Inmiddels is door NWO een zogenaamde ‘network-subsidie’ toegekend, waarmee binnenkort in Leiden een internationaal symposium over dit onderwerp georganiseerd kan worden.

Motivatie en Zeitgeist

Diverse verzamelaars hebben in de loop der tijden verschillende motieven gehad om collecties oudheden aan te leggen, variërend van het verwerven van aanzien en status tot oprechte wetenschappelijke belangstelling.

De motieven kunnen sterk wortelen in de ‘Zeitgeist’ en ons daarmee een stap verder helpen in het begrijpen van de ver-

schillende Europese cultuurperiodes. De museumarcheoloog kan zich bijvoorbeeld richten op de omvangrijke verzameling oudheden (meer dan 2000 stuks) van Sigmund Freud, die zijn revolutionaire psychoanalyse graag vergeleek met de gerespecteerde methoden en technieken van de archeologie.²⁶ Of op het escapisme, dat de oudheid ook kan bieden. Bijvoorbeeld aan keizerin Elisabeth van Oostenrijk, die zich met Homerus in de hand terugtrok op het Griekse eiland Corfu.²⁷ En aan keizer Wilhelm II, die liever archeoloog dan keizer was geworden (en in dat vak ook minder kwaad had gekund).²⁸ Zijn activiteiten in Egypte, Libanon en Griekenland vertellen ons veel over de rol van de archeologie in de 19^e en 20^e eeuw.

Bij al deze verzamelaarsmotieven zijn dwarsverbanden met de collega’s van kunstgeschiedenis, geschiedenis en psychologie moeiteloos te leggen.

Gaat het om verzamelactiviteiten op nationale schaal - met motieven als prestige, aanzien en nationale roem, dan komen verbanden met de politiek duidelijk aan het licht. De tentoonstelling ‘Das grosse Spiel’ in Essen (2010) gaf een verrassend inzicht in de nauwe verweving van nationalisme, prestige, politiek, musea en archeologie in de 19^e en 20^e eeuw. Archeologie werd toen als een essentieel onderdeel gezien in het creëren van een nationale identiteit. In Nederland hoeven we met onze huidige regering er niet vanuit te gaan dat die tijden terugkeren: “Lokaal opgegraven potten en pannen hoeven niet meer te rekenen op subsidie”, aldus een staatssecretaris van het huidige kabinet.

Met dit *dédain* van de archeologie plaatst de staatssecretaris van cultuur zich op hetzelfde niveau als de critici van Reuvens, die het hadden over de archeologie als een “*science des pots cassés*”. De staatssecretaris is hiermee zelf tot een fossiel van het verleden geworden, die de ontwikkeling van de archeologische wetenschap en musea in de afgelopen 200 jaar volkomen langs zich heen heeft laten gaan.

Archeologie en de samenleving

In 1992 werd het Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed, beter bekend als de Conventie van Malta, vastgesteld. In artikel 9 spreekt de conventie over de wenselijkheid, dat het publiek bewust moet worden gemaakt van de waarde van archeologisch erfgoed. Ik citeer: “Iedere partij verplicht zich ertoe de toegang van het publiek tot belangrijke bestanddelen van het archeologisch erfgoed, met name vindplaatsen, te bevorderen, en het tentoonstellen aan het publiek van geselecteerde archeologische voorwerpen te stimuleren”.

In het kader van deze wetgeving worden door verschillende archeologische bedrijven tijdelijke of permanente exposities ingericht met het resultaat van hun onderzoek. Theoretische en praktische kennis over het opzetten van dergelijke tentoonstellingen is tot nog toe niet structureel verankerd in de verschillende studierichtingen archeologie in Nederland. Door de instelling – vandaag - van een bijzondere leerstoel museale aspecten van de archeologie geven de Faculteit Archeologie en de Universiteit Leiden een duidelijk signaal om hierin te gaan voorzien. Het ontwikkelen van een tentoonstellingsplan, moderne inzichten in communicatie-theorieën en het afstemmen op verschillende doelgroepen zijn belangrijke onderdelen van de publiekscant van deze leerstoel.

Studenten van de Faculteit Archeologie zijn momenteel onder mijn supervisie bezig met het inrichten van exposities in Raqqah (Syrië), Carthago (Tunesië) en - dichterbij huis - in het Bureau van het College van Bestuur van de Universiteit Leiden, de Oude UB. Archeologie moet een plaats hebben in de samenleving, onder de mensen, en musea geven die plaats, of kunnen daar bij helpen.

Universiteit en musea

Al geruime tijd bestaat er de wens om te komen tot meer samenwerking tussen de Leidse musea met hun rijke collecties en de universiteit. Een concreet begin wordt in het studiejaar 2011-2012 gemaakt met een nieuwe specialisatie ‘Museum Studies’ op masterniveau, die het product is van de synergie tussen de faculteiten Archeologie en Sociale Wetenschappen, en de Musea van Oudheden en Volkenkunde. Mogelijk dat in de toekomst andere musea, en daarmee andere faculteiten, zich bij dit initiatief aansluiten.

De aanwezigheid in Leiden van rijke verzamelingen en een kenniscentrum in de vorm van de universiteit, geeft een unieke gelegenheid aan studenten van diverse disciplines om zich in Leiden te verdiepen in de museale aspecten van deze collecties. In dit bredere kader past niet alleen mijn aanstelling maar ook die van collega Pieter ter Keurs tot bijzonder hoogleraar Antropologie van Materiële Cultuur in de Faculteit Sociale Wetenschappen.

Justitia en Ethica

De handvatten, die de museale archeologie ons aanreikt, kunnen ook van belang zijn bij vraagstukken rond een zeer actueel thema in de archeologische en antropologische wereld, de vraagstukken rond teruggave van objecten aan de landen van herkomst.

Vooropgesteld: het moge duidelijk zijn dat geen enkele seriëuze museummedewerker evidente roofkunst in de collectie zou mogen of kunnen tolereren. Het zijn de bloeddiamanten van de museumwereld. Het moge óók duidelijk zijn, dat niet alle *archaeologica* uit bijvoorbeeld Egypte, of alle *ethnologica* uit bijvoorbeeld Indonesië, *per definitie* terugggegeven moeten worden aan deze landen, als boetedoening voor koloniaal toe-eigenen van andermans cultuurschatten. Maar waar liggen de criteria voor het al dan niet terugggeven van collectie-onderde-

len? Wanneer is een object een pareltje in de museale kroon, en wanneer een bloeddiamant? Vanaf het verschijnen in 1989 van Phyllis Messenger's studie *The ethics of collecting cultural property - whose culture, whose property?* heeft de discussie rond de teruggave van cultuurgoederen een nieuwe impuls gekregen. De belangrijkste overwegingen die in deze bundel worden behandeld hebben te maken met de strijdvraag tussen de puur legalistische benadering van het vraagstuk ('Is het stuk legaal of illegaal aangekocht of geëxporteerd? Is er inbreuk gemaakt op nationale of internationale wet- en regelgeving?) en de meer ethische beschouwingen over verwerving en eigendom ('Ook al is dit stuk met de juiste papieren in ons land gekomen, toch hoort het *eigenlijk* thuis in het land van oorsprong.') Deze laatste, ethische benadering is tegenwoordig populairder dan de strikte zienswijze van de jurist. De ratificatie van het Unesco-verdrag en de discussies rondom het Unidroit-verdrag hangen ten nauwste samen met de strijd tussen Vrouwe Justitia en Vrouwe Ethica. En hiermee is de museale archeoloog plotseling nog verder van zijn eigenlijke vak weggeraakt, en zit hij of zij plotseling aan tafel met juristen, ethici, politici, of in het slechtste geval, de politie. Hoe hiermee om te gaan?

Volgens de huidige regelgeving kunnen werken van bijvoorbeeld Rembrandt of Vermeer in Nederland niet zonder een uitgebreide 'erfgoedprocedure' aan een instelling of privé-persoon in het buitenland verkocht worden. De Erfgoedinspectie ziet hier op toe en hanteert sinds 1 februari 1984 de Wet tot Behoud van Cultuurbezit, de WBC. De WBC heeft als doel te voorkomen dat voorwerpen en verzamelingen die van bijzondere cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis zijn, verloren gaan voor het Nederlandse cultuurbezit. Aan zulke voorwerpen wordt een beschermde status toegekend, waarna ze op een lijst geplaatst worden. De Minister van OCW beslist in principe over de toekomst van dergelijke beschermde voorwerpen.

In de 19^e eeuw bestond deze regelgeving nog niet, in tegendeel. Na het overlijden van Koning Willem II in 1849 veilden zijn

erfgenamen in 1850 de omvangrijke kunstcollectie, met daarin een groot aantal beroemde stukken. Kunst was geen regeringszaak, en vrijwel geen van de Rembrandts, Van Eycks, Rafaëls, Titiaans, Da Vinci's en Michelangelo's bleef in Nederland.

Wij kunnen dit betreuren, maar moet deze gebeurtenis nu worden rechtgezet door claims neer te leggen bij de huidige eigenaren, bijvoorbeeld in Parijs, Sint Petersburg, New York of Washington?

Mijn mening is, dat er geen algemene regel voor teruggave valt op te stellen, maar dat iedere claim individueel moet worden beoordeeld, met inachtneming van de verwervingsgeschiedenis, zoals die aan het licht komt door bestudering van de relevante archiefstukken, de wetgeving op het moment van verwerving en de huidige jurisprudentie. De museumarcheoloog kan - voor wat betreft de archeologie - hierbij een belangrijke bijdrage leveren.

Slotwoord

Dames en heren, voordat ik aan enkele dankzeggingen toekom wil ik nog kort een woord wijden aan de verhouding tussen wetenschap en maatschappij.

Bij de opening van het academisch jaar 2010-2011 hield Robert Dijkgraaf, president van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, een inspirerende lezing in de Leidse Pieterskerk. Hij liet zich uit over de verhouding tussen wetenschap en maatschappij. Deze hoefde, wat hem betrof, niet te innig te zijn. Ik citeer: "Wetenschap dient zich op gepaste afstand van de maatschappij te houden".

Toen ik met het oog op deze plechtigheid enige tijd terug mijn toga naar de bekende stomerij Dingjan aan de Geregracht bracht, had de dienstdoende medewerker enige tijd nodig om dit kledingstuk in te voeren in de voorgeprogrammeerde kassa. Hij bekeek het gewaad van alle kanten en drukte, na lange aar-

zeling, op een knop, waarna het reçu uit een opening verscheen en ik kon betalen. Buiten gekomen bekeek ik het bonnetje en zag toen wat ik ter reiniging had aangeboden: dit bleek, dames en heren, een *kaftan* te zijn. Dit is goed nieuws voor de inburgering en acceptatie van bepaalde bevolkingsgroepen. Het is misschien ook goed nieuws voor ons.

Laat onze plaats als wetenschappers deze zijn: in de wereld, maar niet van de wereld.

Zeer gewaardeerde toehoorders! Aan het eind van mijn oratie gekomen hecht ik eraan enkele dankwoorden uit te spreken aan diegenen, die direct of indirect hebben bijgedragen aan de totstandkoming van deze bijzondere leerstoel en mijn benoeming op deze positie.

Hooggeleerde Willems, beste Willem. Jouw visie op een bloeiende Faculteit der Archeologie biedt ruimte aan een breed geschakeerde samenstelling van staf en medewerkers. Om Reuvens nog een keer te parafaseren: het gebouw der archeologie kent vele vertrekken, en in jouw perceptie stond in elk geval één daarvan nog leeg - de ruimte voor de museale archeologie. Met niet aflatende ijver en enthousiasme ben jij als decaan het lange traject ingegaan op weg naar de creatie van deze bijzondere leerstoel. Ik stel onze samenwerking op hoge prijs en beloof je mijn nieuwe rol als hoogleraar naar het beste van mijn vermogens te vervullen.

Waarde Weijland, beste Wim. Toen jij, nu exact 5 jaar geleden, aantrad als directeur van het museum schetste je in een van onze eerste gesprekken jouw visie op onze instelling. Je zei dat de twee belangrijkste elementen van het museum te vinden waren in de rijkdom van de collectie, én in de aanwezige kennis over die collectie. Met andere woorden, de wetenschap hoort in een instelling als de onze thuis. Dit is niet voor iedereen vanzelfsprekend, nu niet en vroeger niet. Reuvens verzuchtte al richting ministerie dat hij niet toekwam aan onderzoek: "En wat nu kan men zich voorstellen van de loopbaan van eenen

hoogleraar die de studie moet opgeven? De studie is myns inziens de hoofdzaak waaruit alle andere werkzaamheden moeten voortvloeyen. Deze te belemmeren is den stam neerhakken om vruchten te plukken".²⁹ Ook het huidige regeringsbeleid ten aanzien van de musea lijkt erop gericht om de stam neer te hakken om euro's te plukken. Ik ben verheugd dat jij in deze moeilijke tijden onze boomgaard onder je hoede hebt.

Hooggeleerde Schneider, beste Hans. Als toenmalig directeur van het Rijksmuseum van Oudheden heb jij het aangedurfd om de jonge Halbertsma - nog geen dertig jaar oud - aan te stellen als opvolger van Frédéric Bastet, de kleurrijke conservator Griekenland en Rome. Samen met Henk van Os, naar wie mijn dank vanaf deze plaats ook uitgaat, had jij de supervisie over mijn proefschrift, dat was gewijd aan de vroege collectievorming van het Rijksmuseum van Oudheden. In wetenschappelijk opzicht heb ik veel, heel veel aan jou te danken. Dat jij zitting hebt in het curatorium van deze leerstoel is dan ook geheel terecht, en in lijn met ons gemeenschappelijk verleden.

Collega's van het Rijksmuseum van Oudheden. Wij werken dagelijks aan de groei van een instelling, die bijna 200 jaar bestaat. En dat doen wij met succes. De visitatiecommissie vanwege het Ministerie van OCW beoordeelde het museum vorig jaar inhoudelijk en organisatorisch als een van de best functionerende van Nederland. Het is een voorrecht om met jullie in een dergelijke omgeving te mogen werken.

Collega's van de Faculteit Archeologie. Als student-assistent maakte ik de inrichting van het faculteitsgebouw aan de Reuvensplaats van dichtbij mee. Ik zie mij nog op een ladder de frontons van Olympia in de voormalige bibliotheek inrichten. Onderwijs voor de Faculteit verzorg ik sinds 1996 en vandaag treed ik officieel in jullie midden als nieuwe collega. Van huis uit ben ik klassiek archeoloog, maar mijn leeropdracht 'museale aspecten' vormt een verbindend element voor alle studierichtingen. Ik verheug mij op de samenwerking, die mij nu al uitstekend bevalt.

Leden van de Raad van Toezicht van de Stichting Rijksmuseum van Oudheden. Het College van Bestuur van de Universiteit Leiden heeft uw stichting bevoegd verklaard tot de instelling van deze bijzondere leerstoel. Het is mij een eer deze leerstoel als eerste te mogen bekleden en vertrouwen op een goede samenwerking.

Leden van het Curatorium van deze bijzondere leerstoel. In uw gremium komen alle bruggen samen, die met de instelling van deze leerstoel zijn geslagen tussen universiteit en museum: de Faculteit Archeologie, de leerstoelgroep erfgoed, de Raad van Toezicht en de Directie van de Stichting Rijksmuseum van Oudheden. Ik zal regelmatig - letterlijk en figuurlijk - de bruggen over het Rapenburg en de Doelengracht oversteken en ik zie mijn positie als die van een verbindende factor tussen de genoemde instellingen.

14

Een laatste woord van dank en aanmoediging tot mijn studenten. Jullie enthousiasme en belangstelling heb ik vanaf mijn eerste colleges enorm gewaardeerd. En de samenwerking had succes in de vorm van vele Bachelor- en Masterscripties. Aan jullie wordt in Leiden een mand vol archeologische schatten aangeboden. Ik raad jullie van harte aan: gebruik deze, ten volle. Ik vind het een voorrecht om jullie “voor te gaan in het recht gebruik van deze schatten”.

En wanneer ik erin zou slagen jullie duidelijk te maken wat het voor een mens kan betekenen om met antieke voorwerpen, met hun betekenis en geschiedenis, om te gaan, zou ik - voor mijn eigen gevoel - het belangrijkste gedeelte van mijn leeropdracht vervuld hebben.³⁰

Ik heb gezegd.

Noten

- 1 Vertaling C.L. Heesakkers, in Cordfunke e.a. (2007), 156.
- 2 Koninklijk Besluit 13-6-1818, nr. 100, Nationaal Archief-II, Staatssecretarie, 632.
- 3 Vertaling C.L. Heesakkers, in: Cordfunke e.a. (2007), 151.
- 4 Rijksmuseum van Oudheden, inventarisnummer AMM 1. Eerdere publicaties: Passeri (1767-75), pl. CCLXII-CCLXIII; Millin (1808), 37-44, pl. XIX-XXII; Holwerda (1905), 120-1, nr. 41 (“amphora ... in door zucht naar pracht tot wansmaak verloopenden stijl.”); Van Essen (1932); Simon (1959), 81, fig. 50; Van Essen (1964); Trendall (1967), 339, nr. 800; Bastet (1985), 74-75, afb. 61, pl. XI.
- 5 Door A.D. Trendall is de kunstenaar de ‘Ixion Painter’ genoemd, naar een voorstelling van Ixion in de onderwereld op een amfoor in Berlijn. Aan hem en zijn atelier wordt een honderdtal vazen toegeschreven. Zie Trendall (1967), 335-348.
- 6 Zie over Quintus Smyrnaeus recentelijk: James (2006); Baumbach/Bär (2007). Over de Tweede Sofistiek: Whitmarsh (2005).
- 7 Quintus Smyrnaeus, *Posthomerica* II, 217-220, vert. auteur.
- 8 Quintus Smyrnaeus, *Posthomerica* II, 453-460, vert. auteur.
- 9 Quintus Smyrnaeus, *Posthomerica* II, 507-513, vert. auteur.
- 10 Quintus Smyrnaeus, *Posthomerica* II, 528-547, vert. auteur.
- 11 Aanduiding voor een helmtype, dat van de 5e tot de 2e eeuw v.Chr. in zwang was in de Griekse wereld, zie: Egg (1988), 163-169.
- 12 Schneider-Herrmann (1996).
- 13 Schneider-Herrmann (1996), 39-45, Figs. 32, 39-40.
- 14 Schneider-Herrmann (1996), 65-69, Fig. 53.
- 15 Der kleine Pauly, 2, 876-877, s.v. Greif.
- 16 Der neue Pauly, 10, 1014-1019, s.v. Rind.
- 17 Zie over Friedrich (graaf de) Thoms: Halbertsma (2003), 11-14.
- 18 Aldus Millin (1808-1810), 37.
- 19 Millin (1808-1810).
- 20 Zie over Reuvens recentelijk: Halbertsma (2003); Cordfunke e.a. (2007); Hoijtink (2012).
- 21 Reuvens aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken, 20-4-1825, Archief RMO, 17.1.1/1.
- 22 Zie voor de geschiedenis van deze beelden: Halbertsma (1995), 44-49; Halbertsma (2003), 81-2,
- 23 Lund (1986); Lund (1995).
- 24 Archief RMO, 23.4/10 (HTC 43).
- 25 Ludi Chalazon, in: Bourgeois/Matz (2010), 37.
- 26 Uitgebreid in: Gay, P., 1989: Freud - a life for our time, New York.
- 27 Hamann (2010), 441-444.
- 28 Zie Trümpler e.a. (2010), 390-410.
- 29 Reuvens aan het Ministerie van Binnenlandse Zaken, 1-1-1827, RMO, Archief Arentsburg, 19.2.1/57.
- 30 Vrij naar de oratie van Prof. dr. E. van der Starre (1935-2004), wiens toga ik de eer heb te dragen.

Bibliografie

- Bastet, F.L., 1985: *Pot en penseel - gids voor de verzameling Griekse ceramiek in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, Leiden.
- Baumbach, M./Bär, S. (eds), 2007: *Quintus Smyrnaeus: Transforming Homer in Second Sophistic Epic*, Berlin/New York.
- Bourgeois, B./Matz, F. (eds), 2010: "Une perfection dangereuse" - La restauration des vases grecs, de Naples à Paris, XVIIIe-XIXe siècles, *Technè*, vol. 32, Paris.
- Cordfunke, E.H.P./Eickhoff, M./Halbertsma, R.B./Leupen, P.H.D./Sarfati, H. (eds), 2007: "Loffelijke verdiensten van de archeologie" - C.J.C. Reuvens als grondlegger van de moderne Nederlandse archeologie, Hilversum.
- Egg, M. (ed.), 1988: *Antike Helme. Sammlung Lipperheide und andere Bestände des Antikenmuseums Berlin*, Mainz.
- Essen, C.C. van, 1932: De vaas van den stadhouder, *Oudheidkundige Mededelingen uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*, vol. 13, 59-69.
- Essen, C.C. van, 1964: Psychostasie, *Bulletin Antieke Beschaving*, vol. 39, 126-128.
- Halbertsma, R.B., 1995: *Le solitaire des ruines de archeologische reizen van Jean Emile Humbert (1771-1839) in dienst van het Koninkrijk der Nederlanden*, Leiden.
- Halbertsma, R.B., 2003: *Scholars, travellers and trade - the pioneer years of the National Museum of Antiquities in Leiden, 1818-1840*, London/New York.
- Hamann, B., 2010: *Elisabeth - Kaiserin wider Willen*, München.
- Hojtink, M., 2012: *Exhibiting the Past. Caspar Reuvens and the Museums of Antiquities in Europe 1800-1840*, Turnhout/Leiden.
- Holwerda, J.H., 1905: *Catalogus van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, afdeling Griekenland en Italië, I, vaatwerk*, Den Haag.
- James, A., 2004: *The Trojan Epic - Posthomerica by Quintus of Smyrna*, Baltimore.
- Lund, J., 1986: The archaeological activities of Christian Tuxen Falbe in Carthage in 1838, *Cahiers des études anciennes*, vol. 18, 8-24.
- Lund, J., 1995: En draperet kvindestatue fra Utica i Nationalmuseets Antiksamling, *Klassisk Arkaeologiske Studier*, vol. 2, 195-214.
- Lund, J., 2000: Royal connoisseur and consular collector: the part played by C.T. Falbe in collecting antiquities from Tunisia, Greece and Paris for Christian VIII, in: Bodil Bundgaard Rasmussen e.a. (eds), *Christian VIII and the National Museum*, Copenhagen, pp. 119-49.
- Messenger, Ph.M. (ed.), 1989: *The ethics of collecting cultural property - whose culture, whose property?*, Albuquerque.
- Millin, A.L., 1808-1810: *Peintures de vases antiques, vulgairement appelés Étrusques, tirées de différentes collections et gravées par A. Clener*, I-II, Paris.
- Passeri, G.B., 1767-75: *Picturae Etruscorum in Vasculis*, Roma.
- Schneider-Herrmann, G., 1996: *The Samnites of the fourth century BC as depicted on Campanian vases and in other sources*, London.
- Simon, E., 1959: *Die Geburt der Aphrodite*, Berlin.
- Trendall, A.D., 1967: *The red-figured vases of Lucania, Campania and Sicily*, I-II, Oxford.
- Trümpler, C. (ed.), 2010: *Das grosse Spiel - Archäologie und Politik zur Zeit des Kolonialismus (1860-1940)*, Essen/Köln.
- Way, A.S., 1962: *Quintus Smyrnaeus - The fall of Troy*, The Loeb Classical Library, London/Cambridge (Mass.).
- Whitmarsh, T., 2005: *The second sophistic*, Oxford.

PROF.DR. R.B. HALBERTSMA

Ruurd Binnert Halbertsma werd geboren in Amersfoort in 1958. Hij studeerde Grieks, Latijn, Oude Geschiedenis en Archeologie aan de Universiteit Leiden (1977-1985). Tijdens zijn studie nam hij deel aan opgravingen in Satricum en Pompeii. In 1987 werd hij aangesteld als conservator klassieke afdeling van het Rijksmuseum van Oudheden. In deze functie organiseerde hij diverse tentoonstellingen in binnen- en buitenland. Sinds 1996 verzorgt hij tevens onderwijs voor de Faculteit der Archeologie. Een speciaal aandachtsgebied wordt gevormd door de geschiedenis van de archeologie en het ontstaan van museale collecties. Deze belangstelling leidde in 1995 tot zijn proefschrift “Le solitaire des ruines”, gewijd aan de archeologische reizen van Jean Emile Humbert (1771-1839). In 2003 publiceerde hij het boek “Scholars, travellers and trade” (Londen: Routledge) over de beginjaren van de Nederlandse archeologie. In 2009 werd hij benoemd tot Fellow van de Society of Antiquaries of London. In 2010 volgde zijn aanstelling tot bijzonder hoogleraar museale aspecten van de archeologie aan de Universiteit Leiden. In zijn oratie “Het recht gebruik van deze schatten” schetst hij zijn vakgebied aan de hand van een topstuk uit het Rijksmuseum van Oudheden en bepaalt hij de plaats van deze nieuwe leerstoel in de museale en universitaire wereld van vandaag.

Universiteit Leiden